

MUŞ TARIHI

Editörler

Murat Alanoğlu
Mustafa Alican
Mehmet Özalper

İçindekiler

Ön Söz	7
Bir Giriş: Taşra Olarak Muş'un Tarihi.....	13
<i>Mustafa Alican</i>	
Muş Adına Dair Bir Soruşturma.....	20
<i>Mithat Eser</i>	
Muş Tarihini Şekillendiren Coğrafya.....	36
<i>İskender Dölek</i>	
Muş'un Tarihî Coğrafyası.....	51
<i>Songül Dumlupınar Alican</i>	
Tarihöncesi Dönemde Muş ve Obsidyen Ticareti.....	59
<i>Hülya Kaya Hasdemir</i>	
Urartulardan Roma'ya Muş Coğrafyasının Tarihsel ve Politik Konumu.....	68
<i>Sırrı Tiryaki</i>	
İslam Fetihlerinde Muş (7 ve 11. Yüzyıllar).....	82
<i>Ahmet N. Özdal</i>	
Selçuklular Zamanında Muş.....	94
<i>Esra Çıplak</i>	
Karakoyunlulardan Safevilere Muş.....	114
<i>Hasan Taşkıran</i>	
Osmanlı Döneminde Muş (1515-1700).....	132
<i>Murat Alanoğlu</i>	

Muş Tarihinde Alaaddin Paşazadeler Dönemi	168
<i>Fatih Gencer</i>	
19. Yüzyılın İlk Yarısında Muş Sancağı'nın İdari, İktisadi ve Demografik Yapısı.....	203
<i>Gülseren Duman Koç</i>	
Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e Muş (İdari, Demografik ve İktisadi Yapı).....	223
<i>Serhat Aras Tuna</i>	
II. Abdülhamid Döneminde Muş'ta Devlet ve Toplum	243
<i>Hidayet Kara</i>	
İsmail Hakkı Bey'in Gözüyle II. Meşrutiyet Döneminde Muş ve Havalisi	270
<i>Bahattin Çatma</i>	
19. Yüzyılın Temel Gelişmeleri Çerçevesinde Muş'ta Aşiretler	282
<i>Erdal Çiftçi</i>	
Tek Parti Döneminde Muş Vilayeti (1923-1950).....	318
<i>İrşad Sami Yuca</i>	
Çok Partili Hayat Sürecinde Muş'ta Siyasi Hayatın İzleri (1946-1960)	345
<i>Nevzat Erdoğan</i>	
İki Darbe Arasında Muş (1960-1980).....	380
<i>Mehmet Özalper</i>	
Muş'ta Seçim ve Seçmen Eğilimleri (1960-1980 Genel Seçim Sonuçlarına Göre)	393
<i>Zeynep Alanoğlu</i>	
2000 Sonrası Muş'ta Sosyo-Ekonomik Göstergeler ve Kentleşme Süreci.....	425
<i>Ahmet Gökçen, Ejder Ulutaş</i>	
Muş Alparslan Üniversitesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi	457
<i>Fethi Ahmet Polat</i>	
Elli Yıllık Görsel Hafıza: Fotoğraflarla Muş (1970-2021).....	493
<i>Adem Sönmez</i>	

Ön Söz

Şehir tarihçiliğinin kültürümüzdeki kökleri oldukça eskiye dayanır. İslam'ın mukaddes şehirleri Mekke ve Medine'nin tarihi erken dönemlerden beri birçok kez kaleme alınmıştır ve şehir tarihçiliğinin ilk örneklerini oluştururlar. Aynı şekilde İslam tarihinin önemli şehirlerinden Dımaşk (Şam), Kahire, Fustat, Bağdat ve Halep gibi merkezler için de birçok tarihler yazılmış ve tarihyazımızdaki yerlerini almışlardır. Yine şehir tarihçiliği geleneğinin bir devamı olarak Anadolu şehirleri de telif eserlere konu olmuş ve özellikle Muş'a yakın birçok şehre dair eserler ortaya konulmuştur. İslamî Ortaçağ'ın bu türden eserlerle dolu olduğunu söylemek abartı olmaz. Nitekim İbnu'l-Ezrak'ın *Tarih-i Meyyâfârikin ve Âmid* (Silvan), İbn İlalmiş ed-Düneysirî'nin *Tarih-i Düneysir* (Kızıltepe), İbn Titi el-Amidî'nin *Tarih-i Âmid* (Diyarbakır), Münşî el-Hısnî'nin *Tarih-i Hısn Keyfa*, Şeref bin Ebî'l-Mutahhar'ın *Tarih-i Hilât* (Ahlat), Kıvameddin Hammâd'ın *Tarih-i Harran* ve Zeyneddin Süreyca'nın *Def'u Ahbârî'l-Vâridin fi Cem'i Ahbârî Mardinî* gibi eserleri bu cümleden metinler olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan şehir tarihçiliği geleneğinin Osmanlı erken döneminde başladığı, II. Meşrutiyet yıllarında önemli eserlerin verildiği görülmektedir. Bu geleneğin Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini ve Anadolu şehirlerinin tarihî birikimini ele alan eserlerin üretildiğini belirtmek gerekir. II. Meşrutiyet döneminde ilk kent monografisi denilebilecek *Trabzon Tarihi*'ni Şakir Şevket kaleme almıştır. Cumhuriyet döneminde ise İstanbul tarihini çalışan Osman Nuri Ergin ve Diyarbakır'ı inceleyen birçok eser ortaya koyan Şevket Beysanoğlu'na ilave olarak Karaman, Konya, Üsküdar, Kilis ve Manavgat gibi yerleşimler üzerine eserler kaleme alan İbrahim Hakkı Konyalı ve Erzurum'un tarihini oldukça vukûfiyetli bir şekilde

ortaya koyan Abdurrahim Şerif Beygu gibi yazarlar Cumhuriyet dönemi şehir tarihçiliğinin önemli isimleri arasındadır.

Kısaca özetlemeye gayret ettiğimiz şehir tarihçiliği geleneğimizin güçlü bir entelektüel damar oluşturması önemli bir birikim olmakla birlikte, Türkiye'nin bütün şehirlerinin tarihleri henüz yazılabilmiş değildir. Bununla birlikte "her ile bir üniversite" ideali ile ülkemizin birçok üniversite ile donatıldığı son dönemlerde, bu yöndeki eksikliğin giderilmesi noktasında dikkat çekici adımların atıldığı da not edilmelidir. Yeni üniversitelerde yapılan akademik faaliyetler ile her ilimizin tarihî ve kültürel birikimini işleyen çalışmalar önemli oranda artış kaydetmiştir. Bu bağlamda üniversitelerin tarih bölümleri buldukları şehirlerin tarihi ve kültürel yapısını inceleyen kitap, tez ve makale gibi yayınlar ile hem nicelik hem de nitelik olarak bilimsel bilgi üretmektedirler. Nitekim bu çalışmamızın da sözü edilen yönelim doğrultusunda ortaya çıktığı belirtilmelidir. Muş tarihi ile alakalı olarak dört başı mamur diyebileceğimiz bir metnin bugüne dek ortaya konulmamış olması, bu kitabı oluşturma düşüncesinin temel motivasyonu olmuştur. Muş'un tarihöncesi dönemlerden başlanmak suretiyle dönemsel ve tematik şekilde detaylı bir incelemesine duyulan gereksinim kitabımızın 2018-2021 yılları arasında Muş Alparslan Üniversitesi Tarih Bölümü'nde görev yapan Prof. Dr. Mustafa Alican'ın öncülüğü ile bir fikir olarak ortaya çıkmasını sağlamış ve bu düşünce Dr. Öğr. Üyesi Murat Alanoğlu ve Doç. Dr. Mehmet Özalper'in girişimleri ile 2019 yılında olgunlaştırılarak proje haline getirilmişti. Muş tarihi ile ilgili bir el kitabı olması planlanan bu çalışma, pandemi nedeniyle biraz gecikmeli de olsa nihayet tamamlandı ve kitaba dönüştü.

Muş tarihini eski çağlardan günümüze kadar bir bütün olarak inceleyen bu çalışmaya ortak olan yirmi iki yazar şehrin siyasi, toplumsal ve iktisadi yapısını irdeleyen ve özellikle de Muş'un merkezine odaklanan bölümler kaleme aldı. Bu çerçevede Mustafa Alican, "Bir Giriş: Taşra Olarak Muş'un Tarihi" başlığı altında Muş'un tarihteki yerini ve şehrin kaynaklardaki görünümünü; Mithat Eser, "Muş Adına Dair Bir Soruşturma" başlıklı bölümde Muş şehrinin isimleri ve Muş sözcüğünün tarihî süreç içerisindeki tahavvülünü; İskender Dölek, "Muş Tarihini Şekillendiren Coğrafya" başlığında Muş ve çevresinin fiziki coğrafyası, jeomorfolojisi ve iklim yapısını; Songül D. Alican, "Muş'un Tarihî Coğrafyası" başlığı altında Muş'ta tarihin coğrafyaya nasıl yansıdığını; Hülya K. Hasdemir, "Tarihöncesi Dönemde Muş ve Obsidyen Ticareti" başlıklı bölümde Muş'un ilk çağ yerleşmelerini

ve Nemrut Dağı'ndan etrafa yayılmış olan obsidyenlerin Muş'taki ticareti ve bunun bölgeler arasındaki iletişim-ulaşım ağlarına ve ekonomik yapıya etkisini; Sırrı Tiryaki, "Urartulardan Roma'ya Muş Coğrafyasının Tarihsel ve Politik Konumu" başlığı altında Urartulardan Roma'ya kadar büyük güçlerin mücadeleleri esnasında Muş'un konumunu ve güç mücadelelerinin bölgeye etkisini; Ahmet N. Özdal, "İslam Fetihlerinde Muş (7 ve 11. Yüzyıllar)" başlıklı bölümde Müslümanların Muş'a ilk gelişlerini, fetih sırasında ve sonrasında Muş'un siyasi, toplumsal ve iktisadi yapısını; Esra Çıplak "Selçuklular Zamanında Muş" başlığında Malazgirt Savaşı sonrasında Muş ve çevresine yapılan Türk akınları ile bölgede tesis edilen yerleşimleri ve idari yapıları; Hasan Taşkıran, "Karakoyunlulardan Safevilere Muş" başlığı altında Karakoyunlular, Akkoyunlular, Timurlular ve Safeviler döneminde Muş şehri ve ovasının tarihsel izlerini; Murat Alanoğlu, "Osmanlı Döneminde Muş (1515-1700)" başlığı altında Muş'un Osmanlı hâkimiyetine geçişini ve Osmanlıların burada kurduğu idari ve iktisadi düzeni; Fatih Gencer, "Muş Tarihinde Alaaddin Paşazadeler Dönemi" başlığı altında 18. yüzyılın başından 19. yüzyıl ortasına kadar Muş ve çevresinin tarihine damga vuran Alaaddin Paşa ve ailesinin yönetiminde Muş şehrinin durumunu; Gülseren D. Koç, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Muş Sancağı'nın İdari, İktisadi ve Demografik Yapısı" başlığı altında 19. yüzyılın ilk yarısında Muş'un durumunu; Serhat Aras Tuna, "Tanzimat'tan I. Meşrutiyet'e Muş (İdari, Demografik ve İktisadi Yapı)" başlığı altında Osmanlı tarihinde bir dönüm noktası olan Tanzimat'ın neden olduğu değişim ve dönüşümlerin Muş'a yansımalarını; Hidayet Kara, "II. Abdülhamid Döneminde Muş'ta Devlet ve Toplum" başlığı altında 1876'dan 1909'a Osmanlı politikalarının Muş şehri ve halkı üzerindeki izdüşümlerini; Erdal Çiftçi, "19. Yüzyılın Temel Gelişmeleri Çerçevesinde Muş'ta Aşiretler" başlığı altında Muş'un sosyal ve iktisadi formasyonunda önemli bir yere sahip olan aşiret olgusunu; Bahattin Çatma, "İsmail Hakkı Bey'in Gözüyle II. Meşrutiyet Döneminde Muş ve Havalisi" başlığı altında II. Meşrutiyet döneminde görev yapan bir idarecinin Muş, Malazgirt ve Bulanık gezileri ile gözlemleri çerçevesinde bölgenin görünümünü; İ. Sami Yuca, "Tek Parti Döneminde Muş Vilayeti (1923-1950)" başlığı altında Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere kadar uzanan süreçte Muş'un idari ve toplumsal yapısı ile tek parti yöneticilerinin Muş'taki serencamını; Nevzat Erdoğan, "Çok Partili Hayat Sürecinde Muş'ta Siyasi Hayatın İzleri (1946-1960)" başlıklı bölümde tek partili dönemin sona erdiği ve Demokrat Parti'nin ülkenin

kaderine hükmettiği yıllarda Muş'taki siyasal yapıyı; Mehmet Özalper, “İki Darbe Arasında Muş (1960-1980)” başlığı altında Muş'un 1960-1980 yılları arasındaki durumunu; Zeynep Alanoğlu, “Muş'ta Seçim ve Seçmen Eğilimleri (1960-1980 Genel Seçim Sonuçlarına Göre)” başlığı altında iki darbe arasındaki dönemde Muş'ta gerçekleşen seçimlerin sonuçlarını ve seçmen eğilimlerini; Ahmet Gökçen ile Ejder Ulutaş, “2000 Sonrası Muş'ta Sosyo-Ekonomik Göstergeler ve Kentleşme Süreci” başlığı altında Muş'un 2000'lerden sonra geçirmiş olduğu ekonomik ve sosyolojik dönüşümler ile bunların şehrin görünümüne etkisini; son olarak Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat “Muş Alparslan Üniversitesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi” başlığı altında Muş Alparslan Üniversitesi'nin kuruluşu ve gelişiminin kentin sosyal, kültürel ve iktisadi hayatına etkisini ele aldılar. Ayrıca Muş'un görsel hafızası olarak şehrimizde elli yıldır fotoğraf çeken Adem Sönmez, Muş'un bugün ayakta olmayan veya harap halde varlığını sürdüren tarihi eserlerini, şehrin kamusal yapılarını ve 1970'lerden itibaren şehrin görünümünü ihtiva eden son derece kıymetli fotoğraflarını bizimle paylaşarak bunları “Elli Yıllık Görsel Hafıza: Fotoğraflarla Muş (1970-2021)” başlıklı bölümde okuyucuya sunmuştur.

Her çalışmada olduğu gibi, bu kitapta da birçok kişinin emeği ve katkısı oldu. Adlarını anmak suretiyle bahtiyar olmak isteriz. Bu bakımdan, öncelikle kitaba yazılarıyla hayat veren yazarlara şükranlarımızı arz etmeyi zevkli bir vazife addederiz. Aynı şekilde kitabın fikirden kisve-i tab'a bürünmesine kadar geçen süreçte destekleri olan Muş Alparslan Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarına, fotoğraflarını ve şehrin geçmişine dair bilgilerini bizimle paylaşan fotoğraf sanatçısı Adem Sönmez'e, kitabın malzemesinin temin edilmesi sürecinde önümüzdeki bütün kapıların açılmasını sağlayan tüm kamu kurum ve kuruluşlarına, Muş Belediyesi yetkililerine, Muş'un sivil toplum kuruluşları ile yerel basın temsilcilerine medyun-ı şükrânız. Son olarak kitabın yayımlanması sürecinde yoğun çaba sarf eden ve kitabı okuyucuyla buluşturan İdeal Kültür Yayınları çalışanlarına ve özellikle de Yayın Yönetmeni Zeynep Yeşilova hanımefendiye minnettarlığımızı da kayıt altına almayı borç biliriz.

Editörler

Muş, Aralık 2021